

QURILISH KORXONALARIDA BOSHQARUV SAMARADORLIGINI OSHIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH

Doktarant, Arifdjanova Zilola Dilshadovna
Toshkent arxitektura-qurilish universiteti, O'zbekiston
E-mail: zilolaarifdjan@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada qurilish korxonalarida boshqaruv samaradorligini oshirish, samaradorlikka ta'sir etuvchi ichki va tashqi muhit omillari baholash, boshqaruv samaradorligi, usullari va texnologiyasi, boshqarish qarorlari, motivatsiya, nazorat va boshqa boshqarishga oid masalalar o'rganilgan.

Kalit so'zlar: boshqaruv nazariyasi, samara, samaradorlik, boshqaruv samaradorligi, boshqaruv usullari, boshqaruv qarorlari, motivatsiya, nazorat, menejer, strategik boshqarish.

Jahonda qurilish sohasini boshqarishning samarali mexanizmlarini joriy etish, hududlarning zamonaviy qiyofasini shakllantirish, hayot va tadbirkorlik uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish bevosita qurilish korxonalarini faoliyatini sifat jihatidan yangi darajaga ko'tarishning muhim sharti hisoblanadi. Qurilish korxonalarida boshqaruv samaradorligini oshirish bir vaqtning o'zida yakuniy natijalar uchun javobgarlikni oshirish, iste'molchi oldidagi majburiyatlarni bajarish, jamoaning daromad darajasining uning ish samaradorligiga bevosita bog'liqligini o'rnatish kabi muammolarni bartaraf etilishini ta'minlaydi. Yillar o'tishi bilan iqtisodiy rivojlanish sur'atlarining o'sib borishi va shunga mos ravishda qurilish ishlari hajmining oshishi, turar-joy binolari, maktablar, bolalar muassasalari, sog'liqni saqlash muassasalari, madaniyat, ta'lim muassasalarining foydalanishga topshirilishi jarayonidagi tahlillar qurilish korxonalarida boshqaruv samaradorligini oshirishning uslublari va qoidalarini keng joriy qilishga, raqobatni rivojlantirishga, yangi qurilish korxonalarining bozorga kirib kelishiga to'sqinlik qilayotgan bir qator tizimli muammolar mavjudligini ko'rsatmoqda.

O'zbekiston jahon tajribasiga asoslanib, mulkchilikning turli shakllari tengligi ta'minlangan, ishlab chiqarishning zamonaviy milliy manfaatlariga mos tuzilmasini yaratish ko'zda tutilgan, erkin narx-navo va bozor qonunlari asosida boshqariladigan ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotida islohatlarni bosqichma-bosqich samarali amalga oshirib kelmoqda. Olib borilayotgan iqtisodiy islohatlar institutsional o'zgarishlarni amalga oshirishga, iqtisodiyot tarmoqlari va sohalarini boshqarish borasida ularning xususiyatiga mos keladigan xo'jalik yurituvchi sub'ektlarga iqtisodiy erkinlik berishga yordamlashadigan, tadbirkorlikni rivojlanishini rag'batlantiradigan tashkiliy huquqiy shakllar vujudga kelishiga qaratilgan. Qurilish korxonalarida boshqaruv samaradorligini oshirishda bevosita rahbar, boshqaruvni amalga oshirishda bosh bo'g'in hisoblanib, uning tashkil etilishi, samaradorligi ko'p jihatdan rahbar egallagan bilim malaka, tajriba, qolaversa uning muhim hislatlari va boshqaruv uslubiga bevosita bog'liq bo'ladi.

“Samarali” so'zi eramizning 1300 – 1400 - yillar orasida kirib kelgan tushuncha bo'lib, lotincha “effectivus” so'zidan olingan, ijodiy yoki samarali degan ma'nolarni anglatadi [1].

Har qanday faoliyat sohasida asosiy omil samaradorlik hisoblanadi, chunki, mazkur omil ushbu sohaning o'ziga xos shakllarini, usullarini, shuningdek, innovatsiyalarini asoslashi yoki rad etishi mumkin.

Iqtisodiy samaradorlikning klassik, neoklassik va neoinstitutsional yondashuvlar kontseptual asoslarining umumiy jihatlari bo'lishi bilan bir qatorda bir-biridan farqli tomonlari ham mavjud. Ya'ni, klassik nazariyada raqobat bozorni boshqarish, mehnat taqsimoti, mehnat kooperatsiyasining vujudga kelishi, rivojlanishi va bu o'z navbatida samaradorlikni oshirishda asosiy rol o'ynashiga diqqat qaratilsa, neoklassik nazariyada resurslarning optimal uyg'unlashuvi orqali samarali foydalanish va uni tadqiq etish uchun iqtisodiy ko'rsatkichlar, modellar ishlab chiqish, ularni tahlil qilishga diqqat qaratiladi. Neoinstitutsional yo'nalish vakillari bozor iqtisodiyotida mulkchilikka ham iqtisodiy, ham huquqiy jihatdan bir butun holda yondashish kerakligini ilgari suradi [2].

ICO 9000: “Cifat menejmenti tizimi. Acociy qoidalar va lug’at”da “camaradorlik - erishilgan natija va foydalanilgan recurclar o’rtacidagi nisbat” [3] deya ta’rif keltirilgan.

Iqtisodiy camaradorlik - iqtisodiy faoliyat, iqtisodiy dactur va chora-tadbirlar camaradorligi bo’lib, iqtisodiy camara, natijaning ushbu natijani olishga cabab bo’lgan omillar, recurclarga nicbati hamda ma’lum qiymatdagi recurclar yordamida ishlab chiqarishning eng katta hajmiga erishish kabi tacniflanadi [4].

Yuqoridagilardan ko’rinib turibdiki, zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda, shuningdek, xorij va mahalliy olimlarning iqtisodiy camaradorlik bo’yicha turli yondashuvlari mavjud bo’lishiga qaramasdan, iqtisodiy camaradorlik kontseptsiyacining aniq talqini yo’qligini, “camaradorlik” tushunchacining yagona, bir to’htamga kelingan aniq ta’rifi mavjud emas.

Shu bilan birga, qurilish korxonalarini boshqarish jarayonida boshqaruv samaradorligini oshirish, ular faoliyati camaradorligini boshqarishning zamonaviy ucullarini qo’llash macalaci yetarlicha o’rganilmagan. Ushbu holat mazkur yo’nalishlarda ilmiy izlanishlar olib borish zarurligini taqozo etadi.

Qurilish korxonalarida boshqaruv samaradorligi texnik samaradorlik (ishlab chiqarish hajmi), iqtisodiy samaradorlik (mehnat unumdorligi, mehnat resurslari, asosiy fondlar, aylanma resurslar), ijtimoiy samaradorlik (moddiy resurslar, foyda) hisobiga shakllanadi.

Qurilish korxonalarida boshqaruv samaradorligini hisoblashdan maqsad samaradorlikka nimalar hisobiga erishilganini aniqlash, yana qanday ichki va tashqi omillar evaziga uni oshirish mumkinligini belgilashdan iborat.

Barcha sohalardagi raqobat kun sayin rivojlanib borayotgan bugungi globallashgan dunyoda qurilish sohasida ham yangidan yangi o’zgarishlarga, innovatsiyalarga e’tibor, shuningdek, har bir ishga kreativ yondashish va mavjud resurslardan samarali foydalanishga ahamiyati tobora oshib bormoqda. Bu borada qurilish korxonalarida boshqaruv samaradorligini oshirishga, korxonalar faoliyati samaradorligini baholashga alohida e’tibor qaratilib, qurilish korxonalar va uning tashkiliy bo’g’inlari, shuningdek, barcha manfaatdor tomonlar faoliyati sonlar orqali o’lchanishi davr talabiga aylanmoqda.

Shuni ta’kidlash lozimki, qurilish korxonalarining umumiy samaradorlik ko’rsatkichlari yuqori bo’lishini barcha manfaatdor tomonlarning ijobiy ko’rsatkichlari ta’minlaydi.

Respublikamizning amaliyotchi hamda nazariyotchi olimlari tomonidan samaradorlik tushunchasi nisbatan ko’p o’rganilgan, uni hisoblash usuli, ko’rsatkichlar tizimi ishlab chiqilgan, lekin, shunga qaramay glabol iqtisodiy rivojlanish jarayonining jadallashishi, turli-tuman innovatsion g’oyalarning vujudga kelishi, ularning amalga oshirilishiga yo’naltirilgan harakatlar samaradorlikni oshirishga qaratilgan ilmiy izlanishlarni olib borishni talab etadi.

Qurilish korxonalarining faoliyati quyidagi texnik-iqtisodiy ko’rsatkichlar tizimi bilan tavsiflanadi:

1. Miqdoriy ko’rsatkichlar - qurilish va investitsiyalar hajmini, qurilayotgan va foydalanishga topshirilayotgan ob’ektlar miqdori, ishchilar soni va boshqalarni tavsiflaydi;
2. Strukturaviy ko’rsatkichlar – korxonalarining tashkiliy tuzilmasi, investitsiyalar, bajarilgan ishlar va boshqalarni tavsiflaydi.
3. Sifat ko’rsatkichlari - qurilish korxonalarining xalq xo’jaligidagi o’rni, investitsiya manbalarining ko’payishi, investitsiya-qurilish majmuasida mulkchilikning rivojlanishi va boshqalarni tavsiflaydi.

Mazkur ko’rsatkichlarni tahlil qilish orqali qurilish korxonalarining joriy holatini, rivojlanish tendentsiyalarini, mavjud muammolarni aniqlash va samaradorlikni oshirish yo’llarini belgilash mumkin.

Olib borilgan tadqiqotlar, shuningdek, iqtisodiy adabiyotlar xo’jalik yurituvchi subektlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasi, iqtisodiy o’sish darajasi, korxonalarining raqobatbardoshlik darajasi hamda qurilish va boshqaruv sohasida innovatsion texnologiyalardan foydalanish darajasi o’rtasida ob’ektiv bog’liqlik mavjudligidan dalolat beradi.

Samaradorlik tushunchasi amalga oshirilayotgan faoliyat, xarakatning natijadorligini anglatadi. Bu boshqaruv jarayonlarining o’ziga xos xususiyati bo’lib, u maqsadlarga erishish darajasini aks ettiradi, chunki faqat maqsadli harakat samarali bo’ladi. Shuningdek, samaradorlikning asosiy mezoni –

ko'zlangan samaraga erishish uchun xarajatlarni minimallashtirish yoki maksimallashtirishdir. Mazkur kontseptsiya qurilish korxonalarini faoliyatining maqsadlarini, rivojlanish yo'nalishini aniqlash imkonini beradi.

Qurilish korxonalarida boshqarish samaradorligining asosiy tarkibiy qismlarini quyidagicha ajratib ko'rsatish mumkin:

- ishlab chiqarish qobiliyati;
- vaziyatli yondashuv zarurati;
- boshqaruv qarorlarini amalga oshirish;
- harakatlarning samaradorligi va natijadorligi.

Fikrimizcha, qurilish korxonalarining samardorligini boshqarishda quyidagi asosiy sohalarning faoliyatini to'g'ri tashkil etish, mazkur sohalarni rivojlantirish, ushbu sohalarga innovatsiyalarni uzluksiz kiritish lozim:

1. Ishlab chiqarish - samarali faoliyat yuritish uchun resurslardan foydalanish;
2. Marketing - bozor sharoiti va raqobat muhitini hisobga olgan holda mahsulot sotish;
3. Moliyalash - moliyalashtirish manbalaridan oqilona foydalanish;
4. Investitsiya - optimal sarmoyadir.

Qurilish korxonalarida mazkur sohalarni optimal boshqaruvini tashkil etish samaradorlikning oshishiga, oldinga qo'yilgan strategik maqsadlarga qiyinchiliklarsiz erishilishiga yordam beradi.

Bizning fikrimizcha, qurilish korxonalarini samarali boshqarish va boshqaruv samaradorligini oshirish uchun korxonaning o'sishi va rivojlanishi omillarini, tashqi va ichki muhit omillarini, samarali boshqaruv tamoyillari va usullarini, shuningdek, rivojlanish va o'sish jarayonlarini boshqarish samaradorligini baholash usullarini takomillashtirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Harper, Douglas. "Etymology Online". Online Etymology Dictionary. 2011. Web. 04 Oct. 2011. <http://www.etymonline.com>.
2. Тожибоева Д. Иктисодий самарадорликка ёндашувларнинг концептуал асослари ва фарқлари// "Иқтисод ва молия" журнали. - 2018, 12(120).
3. Международный стандарт ISO 9000. Системы менеджмента качества. основные положения и словарь. Перевод В.А. Качалова. – 2016.
4. Peter F. Drucker (2006). The Effective Executive: The Definitive Guide to Getting the Right Things Done. New York: Collins.